

Egy láda dicsőség

A katonák kora hajnalban ágyúdörgésre ébredtek. Halványan vöröslött a láthatár, fölötte piszkos szürke felhők gomolyogtak, ritkásan szitált a hó, sűrű pamacsokban füst szállingózott. A dörgést a környező dombok visszaverve megsokszorozták, a fagyos légben gránátok vijjogtak, becsapódtak, majd a robbanások nyomán a földdel vegyes hó oszlopokban kavargott az égre. A parttól-partig befagyott Don páncélját pár lövedék fölszakította, a zöldes víz fölbugyogott, míg a jég újra beállt. A teljes frontszakasz egyetlen fülsiketítő robbanásba olvadt, végül a dörej elcsitult, hogy nem-soká újra kezdődjön. Majd jöttek a vijjogó Sztálin-orgonák. Csoda, hogy a lövészárkok és a hóba vájt, gerendákkal, deszkákkal erősített fedezékek egy része épen maradt. Hihetetlen, hogy a tűzvihar néhány behavazott társzekeret is megkímélt. Lélegzetnyi szünet után kezdődött a roham. Vattakabátos, füles kucsmás, gombasisakos szovjetek tízezrei a jégen csúszkálva-botladozva futottak, megállás nélkül ropogtak a géppisztolyok. Ellenállásba alig ütköztek. Itt-ott dörrent egy páncéltörő ágyú, fölkelepett pár golyószóró, de kevés és gyöngye ahhoz, hogy a támadást megakassza. Végül partközélben a M. Kir. III. Honvéd Hadtest huszonkettedik gyalogezredének egy rövid szakaszon sikerült a szovjeteket feltartóztatnia. A Don jegét hullák borították, a fegyverropogás megritkult, majd elhalt. A fronton elterpeszkedett a csönd. Csak itt-ott csettegett egy zárvarzat, dobbantak a bakancsok és nemezcizmák, távolabb egy ló sikoltva a hóra rogyott, máskülönben a fölszaggatott táj ijesztő némaságba süppedt.

Az ezredtörzs fedezékét egy nehézágyú telibe találta. Ott senki se maradt életben. A robbanás darabokra tépte a kívül toporgó őrséget is. A becsapódás nyomán csak egy füstölő verem maradt, kiálló, elszenesedett deszkákkal és a tisztek szétszóródott testrészeivel.

Száz méterrel odébb Döbörhegyi Kornél főhadnagy gyulladt szemét dörzsölgetve nehézkesen föltápáskodott. A légnyomás őt és embereit földre verte, de nem esett bajuk. A bunker gerendáin táncoló lángocskák kialudtak, a romokat vér és korom fődte.

– Hozzám! – kiáltotta.

A katonák tántorogva körbevették.

– A század?

A csönd fullasztóan megvastagodott.

Végül egy őrmester nagy nehezen kinyögte:

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, nemtom.

– Nézzük meg. Utánam indulj!

Futamatnyira harminc-egyven ember ácsorgott, reszketve-dideregve. Üres pillantást vetettek a főhadnagra. Egyikük se tisztelgett, néhányan tántorogva léptek odébb. Döbörhegyi rájuk hörrent:

– Ennyien maradtatok?

– Lássá.

A katona zavaros szemekkel folytatta:

– Csuda, hogy mink élünk.

– Szakaszvezető! Öt emberrel járják végig a lövészárkot.

Lehorgasztott fejjel tértek vissza. Egyikük némán ingatta a fejét. Bár közel két éve szolgálnak, az iszonyú pusztítás őket is megdöbbsentette. Nem találtak szavakat, de nem is volt értelme szólni. Távolabb az ágyúk és aknavetők újra feldörögtek, de itt csalóka nyugalom honolt. A Don túlszéljén sürgölődő fogatos tüzezek, óriás zöld hernyókként araszoló T 34-es páncélosok, teherautókra szerelt rakétavetőek meg az arcvonalba rendezett katonatömeg készülődött a következő rohamra.

– Szedjék össze a löszert, az élelmiszert, a takarókat, minden használhatót – morogta Döbörhegyi. – Tíz percet kapnak. Igyekezzenek.

Az emberek nagy nehezen magukhoz tértek és futólépésben távoztak. A fegyelem nem bomlott föl, de láthatóan kevés kellett volna hozzá. A főhadnagy tekintélye és a határozott utasítás megértette velük, hogy a visszavonulással nem lehet késlekedni. Örültek, hogy legalább parancsot kaptak, más választásuk különben se volt. Tudták, hogy örülség mínusz húszfokos hidegben csak úgy belerohanni a facsonkokkal petytyezett havas pusztaságba, ahol az éh- és fagyhalál a katonát hamarabb utoléri, mint a 40-ik hadsereg támadó harccsoportja. Még nem tudták, hogy a szovjetek urivi hídfőállása egyre tágul, a Don túlszéljáról oda özönlenek a páncélosok, a gépesített gyalogság, a tábori ágyúk, a nehéz géppuskák és a rakétavetőek. Azt viszont nagyon is, hogy a kétszáz kilométer hosszan nyújtózó védvonal papírvékony.

Ahogy összeverődtek, a főhadnagy röviden közölte, irány Osztankino vagy Szeljavino. A hadosztálytartalékot oda vonták össze. Arra mennek, amerre biztonságosabbnak látszik.

Lehajtott fejjel szétszóródva megindultak, hogy a félszázadot pár légiakna ne pusztítsa el. A kiképzés és a fronton szerzett tapasztalat egyvalamit alaposan beléjük sulykolt: az életben maradás törvényét. Kikovácsolt valamiféle bajtársiasságot, nem csak a bakák közt, a jobb érzésű altisztek és tiszték részéről is. Döbörhegyivel szerencséjük volt. A fiatal főhadnagy szigora és pattogó szűkszavúsága mögött belátás rejlett s ami mindennél előbbre való: törődés az alantasokkal. Tisztiszolgájával is emberségesen bánt. Nem bizalmaskodott, de fölöslegesen nem is ugráltatta. A fronton az alakissággal alig foglalkozott, annál inkább a fegyverrel, a löszrel az élelmezéssel és a tűzifával. Havonta rendelt egészségügyi felülvizsgálatot, holott az orvoshiány a németeknél is elképesztő. Kenőcsöt hozatott a fagydaganatokra, a Ludovikán szerzett elsősegély ismereteivel maga is gyógyított, a nős és családós férfiaknak szabadságot eszközölt ki – egyre ritkábban sikerült – annak ellenére, hogy őt nem engedték haza, s nem is törekedett rá.

Csak egy szakaszvezető utálta. Szerszámlakatosból lett géppuskás, a fegyvert jól kezeli, bátornak is mondható, de a tiszték, általában az „úri osztály”, bármiféle képzett személy gyűlölete, ha nem vigyáz, kiül az arcára, cimborái közt a háború értelmet-

lenségéről beszél, Horthy kormányzót szidja, a honvédő szovjetek mellett óvatosan agitál és a tőke ragadozó természetét meg a zsírosparasztok mohóságát kárhoztatja. Zajos sikert a zömmel földműves, úgynevezett „egylovas” gazdák, summások és cselédek közt nem arat, mivelhogy túlságosan tekintélytisztelők, de ha a majdani földosztást hozza szóba, meghallgatják, páran helyeselnek. Csakhogy a fronton, örökös életveszélyben távoli s alig hihető. – Meglássuk, mi lesz otthon... Ha lesz – morogják, azzal fölállnak és odébb lépnek.

Döbörhegyi a szakaszvezető nézeteiről tudott, de azt is, hogy a katonákat nem igen győzi meg. A parancsot végrehajtja, a harctéri fegyelmet nem lazítja, mert azzal kockáztatná a többiek biztonságát meg a sajátját is. Hadbíróság elé állíttatná, de egyelőre nincs miért. Ki-ki fecsegjen, amit akar, míg nyíltan nem szít lázadást, arról nem szólva: ha próbálna átszökni a szovjetekhez, a Don innenső vagy túlpártjáról felszólítás nélkül lelőnék. Eszes fickó, jó géppuskás, a többi lényegtelen.

Másfél hete ünnepelték a karácsonyt – ha a fronton egyáltalán ünnepnek nevezhető. Az egységhez ellátogatott vitéz Bakay Szilárd altábornagy és vitéz Solymossy Ulászló ezredes, de a bátorítást az örökös vigyázat miatt csak a tisztek és pár száz katoná tudta meghallgatni. Ajándékul kötött kesztyűt, harisnyát, meleg sálát, a sisak alá gyapjú fejfedőt kaptak. Bakay és Solymossy a jólelkű honleányok áldozatkészségét szűkszavúan méltatták és kintartásra buzdítottak, de úgy, mintha a győzelemben maguk se hinnének. Végül feszesen tisztelegtek, kocsiba szálltak és elrobogtak. A karácsonyból a kavargó hóesésen, pár fenyőágon és a meleg holmikön kívül ennyi maradt. Utóbbiért is hálálkodtak, mert a lövészárokból hónapok óta dideregtek. Azt is megjegyezték, a főhadnagy a magából egy gyapjúsálat a tisztiszolgájának adott. A karácsony másnapja azonban a rettenet miatt vált emlékezetessé. A dermesztő hidegben szikrázott a napsütés, a halványkék égen báránypelhő sem úszkált, a szél elült. A főhadnagy nála is fiatalabb segédtisztjével, Kornis László gróffal a folyópartra balagott, hogy a mozdulatlan túlpártot nézegessék. Döbörhegyi bevonuláskor, nem sokkal a menetparancs előtt Kornis édesanyjának megígérte, az ifjoncra ügyelni fog. A bakák persze nem tudták, mert a főhadnagy Kornissal csöppet se kivételezett. Barátságuk csupán néha-néha, személyes társalgásaik során nyilvánult meg, akkor is a szolgálati keretek közt, bár kettesben tegezték egymást.

Távcsövével a szovjet állásokat vizsgálgatva hátraszólt: – Lacikám, úgy vélem, az oroszok ma nem fognak támadni. Később ünneplik a karácsonyt, de fene tudja... Mintha a miénket tiszteletben tartanák.

Jóformán ki se mondta, a túlpárttól ágyúlövés dörrent. A főhadnagy fölnezzett, majd tűnődve folytatta: – Csak egy. Tán véletlen elsült.

Nem kapott választ.

Megfordult és hátranézett. Kornis a hóba roskadva hevert, nyakából ömlött a vér, fejét csak egy bőrcapat tartotta. Egy kósza gránátszilánk letépte. Döbörhegyi percekig megszólalni se tudott, végül felüvöltött: – Emberek! Hozzám!

A rohanva érkező katonákra hörrent: – Vigyék hátra. Iratait, személyes holmiját a fedezékbe. Ássák meg a sírját. Ácsoljanak egy fakeresztet, aztán elbúcsúztatjuk.

Jó félórát ácsorgott, majd visszasétált, a félszázadot sorfalba rendezte, négy katona a zsákba göngyölt hullát óvatosan a gödörbe engedte és havat lapátoltak rá. A főhadnagy Kornist röviden méltatta, egy szakasz díszsortüzet lőtt, végül némán szétesz-lottak. Döbörhegyi ügyelt rá, hogy az eset többé szóba se kerüljön.

Visszavonuláskor óriási szerencséjük volt: a Donra ritkás köd ereszkedett. A szov-jetek az előretörést azon a szakaszon nem kockáztatták, inkább vaktában lövöldöztek, de a hírhedt pontatlan dobtáras géppisztolyok csekély lőtávolságukkal a menekülőket utol sem érték. A feltámadó szél a nyirkos ködöt eloszlatta, ám addigra sikerült jócskán eltávolodniuk. A kerékabroncsok, teherautógumik, lánctalpak tépte dülőkön a menetelés pár óra alatt vánszorgássá lassult. A jeges szél vágott, mint a borotva, behatolt a köpenyek és a sisakok alá, a kötött kesztyűs ujjakat karmokká dermesztette. Döbörhegyi még nem rendelt pihenőt. Tudta, az embereknek muszáj mozogniuk.

Hirtelen valaki kizuhant a sorból. Fialat legény, tán húszéves. Nem bírta a talpalást, a súlyos málhát, az összesodort havas pokrócot, a gyalogsági ásót, a Mannlicher-FÉG puskát és a tölténytárákat. Addig tántorgott, míg eldőlt.

A főhadnagy rákiáltott: – Felállni! Gyerünk tovább!

A legény megkínzott arccal mosolygott.

– Nem hallja?

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem... Nem bírom.

A géppuskás halkán morogta. – Nem mindegy, hol döglük meg szegény?

Döbörhegyi rögvest kiadta az utasítást: – Két ember állítsa talpra. Másik kettő vegye át a málhát. Én hozom a tárákat és a fegyverét.

Szótlán vánszorogtak tovább.

Nagy nehezen kisütött a nap, nem annyira, hogy a havat latyakká olvassza, de valamicskét melegített. A legény magához tért, Döbörhegyihez fordult és szégyellőshalkán kibökte: – Főhadnagy úr bátorítását hálásan köszönöm. Kérem a puskát és a tárákat.

– Fogja. Még egyszer ne forduljon elő.

A szél elállt, az ágyúdörgés halkult, a környezetet alig verték föl robbanások, végül abbamaradtak. Ám a fémsatok koccanása, a fegyvercsörgés és a ropogó léptek az üres lapályon még ijesztőbbnek tűntek. Előttük-mögöttük lélek se látszott. A katonák nagy nehezen fölfogták, a zászlóaljából rajtuk kívül senki se maradt életben.

Végsőkig kimerülve kora estefelé érkeztek Osztankinóba. Addigra a hadosztály-törzs a barakkokat, hevenyészett raktárákat, üzemanyagtartályokat kiürítette. Döbörhegyi a kerékvágatokból és a lábnyomokból megállapította: a visszavonulásra pár órája kerülhetett sor.

– A jó kurva annyukat – morogta valaki. – Itthagytak.

A főhadnagy szárazon közölte:

– A tartalékoknak elsősorban a hadianyagot kell menteniük. Kiépítik az új védvonalat az ellentámadáshoz. Aki lázít, helyben agyonlövöm. Értsék meg: az illető nem csak a maga, mindannyiunk életét kockáztatja. Indíts a barakkba és rakjanak

tüzet. Tíz embert őrségbe állítok. Önként jelentkezőket kérek. Kétóránként váltás. Az elsőt a harmadikat és a negyediket én irányítom.

Egy szakasz kilépett, az őrzető kihúzta magát és pattogva közölte:

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, vállaljuk.

A barakkok mögött akadozó motordörgés hallatszott. Három ormótlan jármű a havon csúszkálva próbált lendületet venni. A fegyelem egyik pillanatról a másikra fölbomlott, pár katona megfordult és rohanva igyekezett a teherautók felé.

– Németek! – üvöltötte a főhadnagy. – Megállj!

A katonákkal zsúfolt kocsik meg egy vezérkari személyautó a magyarokra ügyet se vetve dübörögtek. Döbörhegyi hiába kiáltozott kétségbeesetten, meg se hallották. Végül egy teherautó lefulladt, a többi is megállt, páran leugráltak, hogy megtolják, a többi a magyarokra fegyvert fogott. – Auswärt! Heraus! – ordították, közben csatogtak a závarzatok. Látszott, a németek komolyan veszik. Egy lihegő baka a fenyegetéssel mit se törődve, a deszkába kapaszkodva próbált följutni. Mellét a kattogó géppisztolysorozat darabokra tépte. A többiek rémülten megtorpantak. A vezérkari kocsiból kiugrott egy őrnagy és felüvöltött: – Und so fort!

A lefulladt teherautó motorja beindult, a németek felugráltak a platóra, az oszlop meglódukt és imbolyogva elpöfögött. A magyarokra szegezett fegyverek világossá tették, senkit se vesznek föl.

– Jó, hogy nem vágtak közibénk kézigránátot – suttogetta valaki.

– Annyi eszük nekik is van. Túl közel voltunk.

Több szó nem esett. A fronton annyi halált láttak, hogy a tetemet meg se nézték. Az őrség fölállt, a többiek besorjázta a barakkba és nekiálltak tüzet rakni. A nyirkos deszkák, gallyak, facsonkok nehezen gyulladtak meg, végül ritkás füstöt eregetve lángra kaptak. Volt, aki konzervhúst próbált melegíteni, mások a tüzet guggolva, üres tekintettel bámulták. Étvágyukat még a fárasztó menetelés se hozta meg. Egyikük a hó alatt kaparászva talált egy üveg zsákmányolt vodkát, meghúzta, körbeadta, míg nem az utolsó csöppig elfogyott. Szolgálatban inni tilos, de ezúttal az altisztek is elnézték.

A didergő éjszaka eseménytelenül telt. Csupán távoli ágyúdörgés, fegyverropogás hallatszott. Az őrségváltás rendben lezajlott, a katonák nagy nehezen elbóbiskoltak, sűrűn fölriadtak, közben az előttük húzódó irdatlan távolságon tépelődtek és azon, hányan fogják túlélni. A visszavonulás a sivár hómezőkön kilátástalannak tűnt.

Csikorgóan fagyos virradat, szállongó hóesés, az őrség botladozó léptei: így kezdődött a másnap. A katonák csajkájukban cikóriát melegítettek, felhőrbölték, hosszan elnyúló menetoszlopba rendeződtek és indultak tovább. A távolban egy falucska látszott. Pár tucat izba¹, kidőlt-bedőlt deszkakerítés, rekedten ugató girhes kutyák...

– Nincs ezeknek semmijük – sóhajtotta a géppuskás.

– Kenyerük csak van! – felelte valaki.

– Azt a keveset is vegyük el?

A főhadnagy rájuk hörrent: – Eszükbe se jusson! Együk a magunkét, míg kitart. A házak közt bujkálhatnak partizánok is. Legjobb, ha a települést nagy ívben elkerüljük.

A parancs elhangzott, a katonák irányt váltottak és talpaltak tovább. Még csak az kéne, hogy tűzharcba bocsátkozzanak. Ha a falucskában partizánok rejtőznek, az alakulatot fölfedezik és van rádiójuk, a visszavonulásnak lőttek. A félszázadot a szovjetek teherautókon hamar utoléri, körbeveszik és lelövöldözik, mint a nyulakat. A síkon nincs hová rejtőzni.

A kerülő a térdig érő hóban keserves volt, de legalább a szél nem támadt föl. Délben meg kellett állni. Döbörhegyi az eget bámulta és fülelt, közelednek-e repülő, csapatszállító teherautók, páncélosok, de a kihalt pusztaságon nem mozdult semmi. A katonák befalták a konzervjeiket, a dohányosok rágyújtottak vagy a pipájukat tömködték és várták a parancsot. A hadnagy az iránytűjével babrált, széthajtogatta a térképét, hosszan vizsgálta, végül pattogva közölte: – Irány északnyugat. Valahol csak megtaláljuk a hadosztálytörzset. Tán Ilovszkoje környékén. Vasútállomása, tábori repülőtere van. Indíts.

ÖT NAPON ÁT VÁNSZOROGTAK, míg eljutottak Ilovszkojébe. Senki se dőlt ki, de pár katonát végkimerülés környékezte. Mire megérkeztek, a repteret Csukás Kálmán őrnagy felrobbantatta, a pilóták a kitörést fontolgatták. A városkához a szovjetek gyors ütemben közeledtek. A félszázad a lehető legrosszabb helyre került. Élelmiszert ugyan sikerült vételezniük, de útmutatást nem kaptak. Kiderült, hogy a felmentésre szánt német Cramer hadtestet későn vetették be, mi több, maga is fölmorzsolódott. A visszavonulást fedező I. Magyar Páncélos Hadosztály majdhogynem megsemmisült. Alig ötszáz katonája, egyetlen könnyű tankja és rohamlövege maradt. A sítalpas gyalogság és a sebesen mozgó szovjet páncélosok a visszavonulókat pár nap alatt utolérték és tizedükre ritkították, a sebesülteket lefegyverezték és kihajtották a síkra. Tudták, hogy a menekülést aligha élik túl. Ráadásul Jány Gusztáv vezérezredes, a II. Magyar Hadsereg főparancsnoka a visszavonulást kerek-perec megtiltotta, noha von Witzleben tábornok nem ellenezte. Végül Stomm Marcel gróf altábornagy nem tehetett mást, a hadtestet feloszlatta és kiadta az utasítást: „...mindenkinek saját belátására bízom jóvendőjét, mivel élelmet, lőszert és végrehajtható feladatot adni nem tudok”.

A közleményt a főhadnagy és emberei döbbenet hallgatták. Ráeszméltek, hogy végképp magukra maradtak. Még azt sem tudták, pár napja Stomm és törzse szovjet fogságba került.

A pilóták és a műszaki személyzet azt tervezték, meneküléskor együtt maradnak, ugyanígy a gyalogság és a tüzér alakulatok, mondván, kisebb csoportokban tán kevésbé szűrnak szemet és könnyebben jutnak élelemhez is. Bár a repülőgépes felderítés derült napokon hamar észreveszi őket, a csekély létszámot jelentéktelennek tartják. Döbörhegyi az elgondolással messzemenően egyetértett. A rémült emberek hajla-

mosak tömegbe verődni, ezért jobb, ha szétválnak, ki-ki úgy menekül, ahogy tud. Rátermett tisztekkel, kitartó altisztekkel és bakákkal az esély megnövekszik.

Másnap hajnalban a félszázad távozásra készen felsorakozott és várta a főhadnagy parancsát. Az irdatlan hómezőt távcsővel méregette, majd felüvöltött: – Szétszóródva utánam indíts!

Az alakulatok egy része Ilovszkojét már el is hagyta, a többiek tanácstalanul toporogtak. A maradéktól elköszönni senkinek se volt kedve. A főhadnagy úgy vélte, az a dolga, hogy a saját embereivel törődjön, hiszen tehetetlenségét a hadseregvezetés is belátta. A fölmentésre szánt Cramer hadtest megsemmisülése és a nyomasztó szovjet túlerő a reményt csírájában taposta el.

Másnap a félszázad kettévált. Ötven katona kilométerekről látszik. Még hóköpenyük sincs, hogy a mozgást valamelyest álcázza. Végül kénytelenek voltak három rajra oszlani. A főhadnagy az elsőt egy őrmesterre bízta, a másodikat a géppuskás szakaszvezető alá rendelte, a harmadikat utóvédként maga irányította. Félórási időközökben indultak tovább. Nemsoká hóvihár támadt, a sűrű szemcsék a szemükbe vágtak, a látás úgy megnehezült, hogy egymásba kellett kapaszkodniuk, mégis menniük kellett, ha nem akartak megfagyni. Döbörhegyi csak attól rettegett, hogy eltévednek és addig járnak körbe, míg a szovjetek karjaiba futnak. A találkozást már-már föladta a többi csoporttal, hiába állapodtak meg, hogy hajnalban bevárják egymást. Vakon kóvályogtak, a főhadnagy csaknem percenként vizsgálgatta az iránytűjét, mert a vihar nem csitult, végül egy domb alá kuporodva várták, hogy enyhüljön. A viharos szél szakadatlan zúgott, de az előbbre jutásban akadályozta a szovjeteket is. Bár idejük jócskán van, teherautóikkal és páncélosaikkal az irdatlan távolságon át a menekülőket könnyen utoléri.

Nem tehettek mást, úgy-ahogy összebújva a domb alatt éjszakáztak. A csontrepesztő fagyban senki se mert rágyújtani, mert ahhoz le kellett volna húzni a kesztyűt. Gyulladt szemekkel kialvatlan dideregve várták a virradatot. Napkeltekor a jeges szél elállt, végre kisütött a nap és fölmelegítette a levegőt. A katonák hosszan elnyúló libasorba rendeződve megindultak, a főhadnagy az élen, a többiek ritkásan utána. Szünet nélkül vánszorogtak, míg a távolban megláttak egy formátlan kupacot. Döbörhegyi a távcsőven vizsgálgatta, végül kényszeredetten közölte: – Jó lenne megnézni.

Elszörnyedtek.

A második raj hullaheggyé fagyott. A csoportot a szovjetek előző este bekerítették és ronggyá lőtték. Vérük golyó luggatta köpenyeiken lemezekbe fagyott, behavazott szemeik az üres eget bámulták. Halál még ennyire visszavonhatatlannak nem tűnt, noha a bajtársak láttak eleget. A tetemek közt valaki hirtelen megmozdult. Csoda, hogy az éjszakát túlélte. Őt is eltalálták, de a golyót szétlapult tábori kulacsa és a derékszíj fölfogta. Dermedten próbált lábra állni, jobbról-balról megtámogatták és talpra segítették. Tántorogva, ujjait dörzsölgetve imbolygott, párás lehellete füstként szálldogált.

– Hogy történt? – förmedt rá Döbörhegyi.

Amaz nagy nehezen összeszedte magát és belekezdett:

– Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, a ruszkek körbevették, oszt' ránk támadtak. Előtte a géppuskás – tuggya, a szakaszvezető – meglátta őket. Odarohant a ruszkekhez, hogyszongya: – Én kommuniszty! Veres vagyok! Krasznaja! Húsz lépést se tett, lelútték. Azé' fekszik ottan – mutatott a görcsbe rándult tetemre. – Bolsevik vót, de neki se kegyelmeztek.

Döbörhegyi maga elé morogta: – Bot a küllők közt... Isten nyugosztalja. Katonák! Szedjék össze a maradék élelmiszert és indulás. Észnél legyenek! A vörösök előttünk haladnak. Jó lenne elkerülni őket.

Ami lehet, összekapkodták és görnyedten megindultak. A napsütés kitartott, ami jó is, rossz is. A sík terepen a szakasz kilométerekről látszott, így hát a szovjetek könnyen felfedezhették. Kora délután szétszórt hullákra bukkantak. Az első rajt is körbevették és pár sorozattal letarolták. Senki sem maradt életben. A lövöldözést a második csoport tán meghallotta, de a villámgyors rajtaütésre az elcsigázott katonáknak sötétedéskor nem volt idejük felkészülni. A túlerő ellen egyébként is hiába védekeztek volna.

A szakasz vánszorgott tovább.

Úgy tűnt, a gépesített szovjet gyalogság a visszavonuló csapatokat messze előttük űzi-kergeti. Idő kérdése, hogy menet közben beléjük botlanak vagy pár különítménnyel visszafordulnak, hogy a lemaradókat felkutassák és megsemmisítsék. Jó szerencse vagy isteni kegyelem kell ahhoz, hogy a támadókat, netán a partizánokat elkerüljék.

A ködös tájon a szél hol föltámadt, hol elült, olykor kisütött a nap, de a hideg nem enyhült. Fogytán volt a konzerv, a cikória és a penészes kenyér. A főhadnagy látta, hiába takarékoskodnak, egy hetet se bírnak ki. Pár nap után tizenkét emberéből heten kerek-perec közölték, nem mennek tovább. Ott dögölnek meg, vagy szovjet fogságba esnek; az is jobb, mint a lassú fagy- és éhhalál. Döbörhegyi semmit se tehetett. Az elkeseredést az óráról-órára romló időjárás meg a társtalan vergődés addig szította, míg az emberek föladták. A főhadnagy a zendülőket a példa kedvéért agyonlövethette volna, de olyasfajta tehetetlen nyomorúsággal szembesült, amellyel még a fronton, pergőtűzben sem találkozott. Nem vitte rá a lélek, hogy kivégeztesse a saját embereit, akikre különben is a halál várt. Kénytelen volt a lemaradókat a sorsukra hagyni és négy katonájával a térdig érő hóban tovább botladozni. A szerencsekerék végül az utolsó percben fordult. Egy elhagyott német táborra bukkantak, élelmiszerrrel, posztóköpenyekkel, pár zsákmányolt orosz kucsmával. Letépték a vörös csillagot és a sisakjuk helyett a fejükbe nyomták, ugyanúgy a bélelt német bőrkesztyűt. – De jó holmijuk van a rohadékoknak! – vigyorgott egy baka, mire a másik: – A nímét mög a szovjet tuggya, mi az orosz tél! Minket mög ideevett a fene szellős rongyokban. A honvédköpeny szétázik, oszt' a jég rádermed. Kevés vón' egy kiadós tavaszi viharban is.

Tovább caplattak.

Borús gondolataikat eloszlatta, hogy még élnek és vastag köpenyeikben, bélelt kesztyűikben meg az usankákban a hideg kevésbé gyilkos. Közben valamelyest az idő

is enyhült, a jeges hó fölengedett, könnyebb volt haladni. Úgy látszik, a szovjetek mégse fordultak vissza vagy más irányban vonulnak tovább. Két napon át zavartalanul meneteltek, míg egy rommá lőtt kisváros környékén egy magyar táborra bukkantak. A katonák a városka vasútállomásán csatlakoztak a többiekhez és segítettek a marhavagonokat berakodni. Pár óráig tartott, közben pihenésként elcsámborogtak, dohányoztak és a sivár tájat nézegették. A tisztek közt voltak, akik az embereiket úgy-ahogy összetartották, mások üres tekintettel baktattak a vágányok közt. A tábori postát sem osztották ki, mondván, fene tudja, a szovjet támadást hányan éltek túl. A névsorolvasással nem érdemes bajlódni. Majd a következő csomóponton arra is sort kerítenek.

A demoralizált tiszteket egy Ibrányi nevű alezredes nagy nehezen fölírta, visszarendelte a bakákhoz és parancsot adott, hogy a rakodást legalább a látszat kedvéért irányítsák. Kora estefelé végeztek, a katonák fölkapaszkodtak a vagonokba, az aprócska gőzmozdony fűjtatva megindult. A főhadnagy rossz érzésekkel, de kiadta a parancsot: szálljanak föl. Legszívesebben gyalogvást folytatta volna, mert erősen tartott egy szovjet légitámadástól. A szerelvény a havas lapályon hernyóként araszol, a füst meg a korom kilométerekről látszik. Könnyen eltalálják. Nekik leghátul jutott hely. Ismét szerencsájuk volt. A szovjetek a szerelvényt másnap hajnalban lebombázták. Csak az utolsó kocsi maradt ép, bár a légnyomás az ottaniakat is megszedítette.

Lekaszálódtak, a főhadnagy a többieknek szóltan búcsút intett és négy emberével újfent nekivágtak. A jeges szél állandósult és arcukba csapott, mint a penge. Hiába tekerték be szállal, a jégzemcsék a szemükbe sodródtak és a bőrüket tűkként szurkálták. Dél felé kimerülten megálltak, pár falatot ettek, aprócska tüzet raktak egy ócska, elhagyott szán deszkáiból, havat olvasztottak és cikóriát főztek a megmaradt kevés kockacukorral. – Végül is mindegy – morogta Döbörhegyi – a hómézőn csak a vak nem lát.

Napszálltakor egy romos csűrbe húzódtak. A főhadnagy egy bakát előre küldött, hogy nézzen szét, de ember sehol, a foghíjas kerítés a hóba süppedt, a deszkaajtót a szél ki-be csapkodja. Egy szovjet járőr a tákolmányt nyomban körbevenné, de muszáj ott éjszakázni, máskülönben halálra fagynak.

Este a koromsötétben a katonák beszélgetéssel próbálták magukat bátorítani. Döbörhegyi hallgatott, hogy tisztként ne zavarja a társalgást és az örökös „főhadnagy úrnak alázatosan jelentem” megszólítással se lassítsa. Egy baka végül rákérdezett: – Tessen mondani... Főhadnagy úr szerint a háborút elveszítjük?

Döbörhegyi habozva válaszolt: – Részünkről biztosan. A szövetségeseknek a németek se bírnak ellenállni. Csak az a kérdés, mit hoz a béke. Fegyverletételt és újabb Trianont?

– Akkor hát mibe' reménykedjünk?

– A kitartásban. Ahogy ezer éven át. Védjük a határainkat. Nem úgy, mint 1918-ban. A bolsi csőcselék bomlasztott, irtotta a parasztokat és föllázította a háborúba belefáradt embereket. Többet ártott, mint a frontokon az ellenség. A belső mótely a külsőnél kártékonyabb és veszedelmesebb. Az a megszállók szálláscsinálója.

- Ezt hogy teccik érteni főhadnagy úr?
- Van egy mondás: minden országnak el kell tartania egy hadsereget. Ha nem a sajátját, akkor a hódítóét.
- Megpróbáljuk?
- Azért vagyunk katonák.
- Kérdezhetek még főhadnagy úr?
- Bökje ki.
- A németek lelőtték egy bajtársunkat. Tuggya, aki a kocsijukra fölmászott vón. Főhadnagy úr mit szól hozzá?
- A Ludovikán volt egy tanárom, Borsfay vezérőrnagy. Ő mondogatta: együtt-érzés legföljebb a nemzetek közt létezik. Bajtársiasság a szövetségesek közt. Életveszedelemben annak is vége. Testvériesség csak a családban él, míg Isten országa eljön... De az még odébb van.
- Ha főhadnagy úr megenged egy utolsó kérdést...
- Legyen.
- Halálunk előtt mire gondolunk?
- Borsfay harcolt az első világháborúban. Azt mondta, a haldoklók az anyjukat vagy a gyerekeiket szólítják. Ő szegény nem, mert zászlós fiát a bolsevikok agyonlőtték. A frontot megúsza, a vörös terrort nem. Fogalmam sincs, halálos ágyán az öreg kire-mire gondolt. Na, jóccakát.

A KÖVETKEZŐ PÁR NAP keserves volt. A jeges szél próbára tette a legszívósabakat is. A bélelt köpeny, a kucsma és a kesztyű nem sokat segített. A vánszorgás a hóviharban kilátástalannak látszott, míg eljutottak egy szétlőtt falucskába, s egy istállóba rejtöztek. Tüzet raktak, közben a főhadnagy a lángok mellett vizsgálta a térképét. – A települést Scsucsjának hívják – közölte. – Partizántanya volt. A németek elpusztították, a lakosságot kiirtották.

- Ilyen a háború – bölcselkedett egy legény.
- A gyerekeket is... Mintha bármiről tehettek volna. Ekkora embertelenségre nincs mentség. Azt a háború sem igazolja.

Egy beszédes kedvű baka békítőleg kérdezte:

- Főhadnagy úr kérem... A vaskeresztet mér' teccett kapni?
- A hadseregpáncsnok így látta jónak.

Döbörhegyi odébb húzódott, elvackolt és próbált aludni. Nem ment. A baka bizalmaskodó kérdése fölzaklatta és előhívott pár nyomasztó emléket. A fickó fél éve szolgál, jószerivel még újonc. Nem sokat tudhat az ukrainai harcokról, az előretörésről, az iszonyú vérvesztéséről, a felszerelés hiányosságairól, a sűrűn lerobbant Turán páncélosokról meg az ellátás nehézségeiről. Könnyű menetre nem számítottak, de a német propaganda elnyomta a kételkedést és a veszélyérzetet. Bár a józanabb főtisztek hamar fölismerték az utánpótlási vonalak hosszúságát, a rossz utakkal járó nehézségeket, a tipródást a marasztaló sárban, a fellobbanó partizánharc rémségeit meg az oroszok mélységes hazaszeretetét, mely kitartott a legsúlyosabb kudarckok és a vissza-

vonulás idején is. Ahhoz legföljebb az 1848-as forradalom és szabadságharc hasonlítható, melyben egy Döbörhegyi őrnagyként szolgált. Végül Világosnál neki is le kellett tennie a fegyvert.

A főhadnagy hamar ráébredt: az irdatlan távolsággal nem fognak bírni. A szovjeteknek van hová visszavonulniuk. Gyáraikat óriási erőfeszítéssel az Urálba telepítették, a német hadiüzemeket az angolszászok éjjel-nappal bombázzák. Bár a bolsevik és a náci diktatúra egyaránt hatékony, a lakosság iszonyú árat fizet érte, nem szólva a zsidókról. A főhadnagy sose volt oda értük, de üldözésüket nem kívánta. Hát még az embertelen bánásmódot a munkaszolgálatosokkal, kik éppúgy az életüket kockáztatják, mint a fegyveresek. A kezdődő deportálást is utálta. Ügyészi eljárás, bírósági ítélet nélkül bárkit elmarasztalni, csak azért, mert zsidó, törvénytelen. A méltányosságot szülei és apósa, Turcsányi Pál ezredes mélyen belevésték. Ezért tud jó parancsnoka lenni alantasainak, a tisztársak ezért kedvelik, meg azért a hajthatatlan következetességért, melyet a katonák kivált megbecsülnek.

Kavargó emlékei lassacskán elhalványultak, míg zavaros álomba merült.

A tüzeckét virradatig felváltva táplálták. Éjszaka csak a lángok ropogása, horkolás, nyögés, szélzúgás hallatszott. A jeges lég a repedéseken át a csűrbe hatolt és a tüzet majd eloltotta, de arra jó volt, hogy reményt keltsen. Menekülőknél az a legfontosabb.

NAPOKON ÁT VÁNDOROLTAK, beesett arccal, a hóiharban görnyedezve, bár a málha megfogyatkozott. A főhadnagy tudta, fegyvereik a szovjet géppisztolyok, golyószórók, aknavetők ellen hatástalanok, de a puskák, a lőszer meg a kézigránatok elhajigálását keményen megtiltotta. Neveltetése, kiképzése nem tűrte, hogy a harc téren hagyják. Valamiképp gyávaságnak tekintette, jóllehet tudta, öt szuronyos Mannlicher és Frommer tiszti pisztolya mit sem ér. Szovjet gyűrűben legjobb, ha feltartott kézzel megadják magukat. Ha tűzharcba keverednek pár percnél nem tart tovább. Akkor is, ha ellenállásra nem kerül sor. Márpedig a katonák épségéért ő felel.

A kihalt síkon alig látszott mozgás. Ötönap jó messze feltűnt egy farkasfalka, a hóbuckák közt eltűnt, majd romos falucskák, tanyaépületek, szétlőtt ütegek, elhagyott felszerelés, hevenyészett hadisírok sorjázta kilométereken át. A jeges szél és a nyomasztó táj a katonákat a végsőig megviselte. Hiába tudták, az inszakasztó menetelés az egyetlen esélyük, legszívesebben lefeküdtek volna. Jöjjön a fagyhalál, ha nincs menekvés. Csakhogy a pislákoló életösztön a kimerültségnél mégiscsak erősebbnek bizonyult. Hadifogságban sem reménykedhettek. Látták, mi történt az első és a második szakasszal. Megadták magukat, mégis halomra lötték őket.

Talpalás-bukdácslás közben a főhadnagy azon tűnődött, téli háborúra – egyáltalán, bármiféle háborúra – a legalaposabb kiképzés sem képes fölkészíteni. Békeidőben az elméleti tárgyakon kívül az alaki foglalkozás és a hadgyakorlat játék, mely a valóságban vagy beválik, vagy nem. A bánásmód az alantasokkal többséyles. Hiába tanítják, jócskán függ az altisztektől, a felettesektől, főképp a legénységtől, vagyis az emberanyagtól. A paraszt kölykök jófajták, mert a kemény munkához korán hozzá-

szoknak, szavukat betartják, a gazdálkodás fegyelme meg az előrelátás szinte a vérükbe ivódik. Katona- és csendőrfiakkal sincs gond. A munkásfiatalok szorgalmasak, a mestert, a művezetőt tisztelik, tudják, mi a technológiai fegyelem. Kevés kivétellel legrosszabb az úgynevezett szabadgondolkodó értelmiségi. Túl érzékeny, színes fantáziák közt csapong, kitartása jócskán hagy kívánnivalót maga után. Sérülékeny lelke nem háborúba való.

Döbörhegyi tudta, mint minden általánosítás, spekuláció ez is, de a tapasztalat mást mutatott. Vagy csak neki nem volt szerencséje? Pár karpaszományos gazdász, orvos, tanár- és mérnökhallgató helytáll a fronton is, de... Eddig kivételnek tűntek.

Déltájt a messzeségben egy városka bukkant föl. Az égre mozdonyfüst kanyargott, távoli sípolást hallottak. A katonák megkönnyebbült sóhajára könnyöklni lehetett. Egyikük engedelmet kért, hogy félreállhasson pösölni. A főhadnagy biccentett, a baka tíz lépést odább ballagott s ment volna tovább, de egy robbanás a levegőbe hajította. Taposóakna, amit a hó elfödött. A dőrej abbamaradt, a légnyomásban a többiek megtántorodtak, fölegyenesedtek, de a rettenettől mozdulni se bírtak.

– Csak odáig köllött vón’ eljutnia – motyogta egy legény.

– Tegnap tötötte be a huszonkettőt – vágta rá a másik.

A főhadnagy csak annyit mondott: – Indulás.

Időben el kell érniük a vasutat, hátha a városkát kiüritik. Visszavonuláskor számít minden perc. Meglódultak és talpaltak tovább. – Szegínyt utolérte a sors – suttozta az újonc, csak úgy maga elé, hogy Döbörhegyi ne hallja s ne gorombítsa le. Kíméletlennek gondolta, merthogy a menekülés során nemigen állt szóba senkivel. Az öreg katonák persze tudták, kimerülten, a fagyhalál környékén a társalgás erőt emészt föl. Különben is, miről beszélgettek volna? Ki-ki a maga bajával elfoglalva örül, ha megéri a másnapot. Azt is tudták, a főhadnagy terhei nyomasztóak. Ha nagy nehezen hazajutnak, a történekről jelentést kell írnia, beleértve, hogyan vesztette el az embereit, terheli-e felelősség őt és a parancsnokságot, tehetett-e valamit, hogy életben maradjanak. A ludovikás tisztképzés szigoráról mind hallottak meg arról, hogy az előírások megkerülhetetlenek. A rangkülönbség meghatározó, lefelé-fölfelé egyaránt, de egy hadseregben, háborús körülmények közt nem lehet másképp.

A település jó óra múlva is távolinak látszott. Mintha szökne előlük, a föltámadó havazásban körvonalai is halványulni kezdtek. Borzasztó lenne, ha míg odaérnek, kiüritenék s az utolsó szerelvény elszakatolna.

Döbörhegyi felüvöltött: – Megállj!

A katonák rémülten megtorpantak. Hátha a főhadnagy fölfedezett egy újabb aknát. A többieket hátraparancsolva óvatos léptekkel megindult. A hóból tizenöt-húsz méterrel odébb kilátszott egy zöldre festett katonaláda. Nem lőszert tartalmaz – akkor fémből lenne –, de súlyos, mert jobbról-balról egy-egy fogantyú függ rajta. Döbörhegyi gyanította, mi van benne. Tetejét egy mozdulattal fölrántotta. A láda teli volt hadi érmekkel, keresztekkel, kitöltetlen dicsérő és előléptetési űrlapokkal. Arra szolgál, hogy a parancsnokok a fronton az arra érdemeseket helyben kitüntessék.

– Ne jusson a szovjetek kezére – morogta. – Egy ember hozzám!

Kirángatták a hóból, azzal sietősen megindultak. A többiek rettegtek, hogy a láda a talpalást lelassítja, de szólni nem mertek. Harmadszor is szerencsájük volt; egy ócska szekér feléjük igyekezett. Bevárták, föllódították a ládát s az ukrán kocsis mögé kapaszkodtak, de a tehervonatot így is épp csak elérték. Már mozgásban volt. A zsúfolt szerelvényen a katonák szó nélkül helyet szorítottak, a vagonok tetején páran az eget távcsővel vizslatták. Parancs szerint közelgő légitámadás esetén az embereknek a platókat szétszóródva futólépésben el kell hagyniuk. Nem kellett kétszer mondani. Legtöbben a marhavagonok ajtajából meg a pórekocsikból a derült kék eget fürkészték és hallgatták, közelednek-e bombázók. Így ment estig, végül a szerelvény szemet és vizet vételezni megállt egy rommá lőtt pályaudvaron. A tisztek szigorúan meghagyták, a kocsikból senki se léphet ki. Eszükbe se volt. Alig várták, hogy a vonat elinduljon.

Álló éjszaka zötyögtek. Hajnalban egy indóháznál újfent megálltak, a katonák gémberedett tagjaikat dörzsölgetve kiléptek a hóra, persze akkor is az eget méregették. Valamelyest megnyugodtak, mert a növekvő távolsággal a szovjet bombázók hatósugarából versztáról-versztára kijjebb kerültek –, hacsak tábori reptereiket át nem telepítették. – Ahhoz idő kell – mondta egy százados. Döbörhegyihez fordult: – Mit cipelnek a ládában?

– Százados úr, tele van magyar kitüntetésekkel. Nem volt szívünk a bolsikra hagyni.

– Elment az eszük? Meddig hurcolják?

– Visszük, amíg bírjuk.

Amaz repedten elvigyorodott: – A fronton megértem ezt azt, de ilyet még nem. Na főhadnagy, tedd, amit jónak látsz. Ha eljutunk egy hadkiegészítő parancsnokságra, leadhatod. Bár úgy tudom, előttünk németek vannak.

– Nekik nem adom át. Százados úr, kérlek, szót se róla. A láda a Magyar Királyi Honvéd Főparancsnokságot vagy a Hadügyminisztériumot illeti. Senki mást.

A százados fejét csóválva föllépett egy pórekocsira, majd sorban a katonák, a mozdony sípolt és zötyögve nekivágott a pusztaságnak. A kimerült bajtársaknak eszükbe se jutott a ládáról kérdezősködni. Konzervet kanalaztak, nyirkos kenyereket rágszállták, dohányoztak és várták, hogy eljussanak legalább a határig. Beregszászon vonatot cseréltek, az előző szerelvény indult vissza a frontra. – Szerencsétlenek... – morogta valaki. – Kuss – förmedt rá egy őrnagy. – Örüljön, hogy a visszavonulást megúsza. Mióta szolgál?

– Őrnagy úrnak alássan jelentem, egy hónap híján két esztendeje. Még szabadságon se vótam.

– Én se. Na, lóduljon.

AHOGY A SZERELVÉNY KIJUTOTT az Alföldre, a háborús pusztítás nyomai alig látszottak, inkább az, hogy a mozgósítás miatt a falvak jóformán elnéptelenedtek, a dülőkön üres vagy félig rakott szekerek dökögnek, a határban az asszonyok és gyermekek tétován bóklásznak. A férfinépet behívták a legifjabb korosztályokig. A föld-

míves katonák hamar megértették, ez a kivézés előfutára. A mezővárosok gyáraiban még folyt a termelés, az is félgőzzel. Hiányzott a munkás kéz, a hit megfogyatkozott s nemhogy a győzelem, a védekezés is reménytelennek tűnt. A vonaton a közkatonák a tiszteket hiába kérdezték, választ nem kaptak, legföljebb egy bosszús legyintést. A front után rosszabbra számítottak, de a mozdulatlan táj leverő. Késő ősszel is lenne dolog, csakhogy nincs, ki elvégezze.

A kerekek közönyösen csattogtak, a mozdony a váltók előtt lassított, majd szuszogott tovább. Az állomásokon átrobogtak, Nyíregyházán és Hatvanban megálltak szemet és vizet vételezni, a katonák lekászálódtak és kedvetlenül ácsorogtak a vágányok közt. A hazatérést nem így képelték, bár ünneplő tömegre, virágkoszorúra, lelkesítő beszédekre nem számítottak. Végül Budapest határán a távolban fölfedezték a közeledő szovjet páncélos csapatokat, mögöttük a menetoszlopot. A népes Keleti pályaudvar nyüzsgött, de látták, a fejük búbjáig fölbatyuzott utasok menekülnek. November elsején ónos eső szitált, a kihalt utcákon jármű alig közlekedett, bár még jártak a villamosok. A peronon a tisztek a legénységet századonként fősorakoztatták, de a főhadnagy háromra fogyatkozott katonájával meg a ládával a többiekhez nem csatlakozott. Minek is? Nem tartoznak sehová.

Megindultak a Lánchíd felé, mert a Várba arra vezet a legrövidebb út. A pesti oldalon megálltak, hogy továbbengedjenek egy Levente alakulatot. A tizenéves ifjak csattogó bakancsaikkal olyan katonásan lépkedtek, mint egy jól képzett menetszázad. A főhadnagy sóhajtva elfordította a fejét. Máskor a parancsnoknak tisztelgett volna, de ezúttal eszébe se jutott. A fiatalok sorsán se volt kedve töprengeni. Fegyelmük és bátorságuk lelkesítő lenne, csakhogy az áldozat hiábavaló.

Keresztülbaktattak a hídon és nekivágtak a Királylépcsőnek. A láda nehéznek tűnt, mint az ólom, de ha ekkora távolságról cipelik, csak nem adják föl az utolsó métereken. Csurom vizesre ázva egy pihenővel fölhurcolták a Főőrség épülete elé, megálltak és várták, hogy egy strázsa kijöjjön. Az emeleteken csak pár ablak világolt, a téren alig pislácoltak a gáz kandeláberek, a kihalt téren senki se járt, a szakasz nem mozdult. A főhadnagyot és embereit üres tekintettel bámulták, végül előkerült egy parancsőrtsiszt, csodálkozva Döbörhegyi elé dobbant és rámordult. – Mi járatban?

A főhadnagy feszesen tisztelgett.

– Válaszoljon!

– Alezredes úrnak alázatosan jelentem, hoztunk egy ládát.

– Honnan? – bár az elcsigázott katonákat méregetve a kérdés indokolatlannak tűnt.

– A frontról.

– Nyissa ki.

Döbörhegyi megemelte a födelet s egy lépést hátrált. Gondolta, ha az alezredes kíváncsi, rákérdez s akkor jöhet a szóbeli jelentés.

Amaz belepillantott, fölfonta a szemöldökét, végül csak annyit mondott:

– Dicséretes. Lelépni!

A katonák az alakiságnak eleget téve szögletesen megfordultak és pár lépéssel belevadáltak a zuhogó esőbe.